

تنظیم: عظیم محمد نژاد از عشایر کلیبر

درس هفتم (تاریخ ادبیات قرن چهاردهم - دوره معاصر و انقلاب اسلامی)

۱- ادبیات داستانی: به کلیه آثاری که بعد از دوره مشروطه تا امروز پدید آمده اند، ادب معاصر می گویند.

پیدایش شعر معاصر در ایران با رخدادهایی از جمله انقلاب مشروطه، پایان سلسله قاجار و آغاز حکومت پهلوی همراه است.

۲- دوره معاصر تا پیش از انقلاب اسلامی

ویژگی های عمومی ادب فارسی در این دوره:

نوآوری های افراطی و بی ریشه، اندیشه های باستان گرایانه، گرایش به اشعار ترجمه

رخدادهای مهم سیاسی این عصر:

صدور فرمان مشروطیت، روی کار آمدن رضا خان، برکناری رضا خان در شهریور ۱۳۲۰، حکومت محمد رضا شاه، برقراری آزادی های نسبی سیاسی - اجتماعی، محدود شدن مجدد فضای اجتماعی

۳- شعر دوره معاصر:

شعر دوره معاصر با عنوان « شعر نو » شناخته می شود.

نکته: افرادی چون تقی رفعت، شمس کسمایی، ابوالقاسم لاهوتی، جعفر خامنه ای و نیما یوشیج در فرم و محتوای فارسی تفاوت هایی ایجاد کردند. این افراد را می توان پیشگامان شعر نو نامید.

۴- نیما و شعر نو:

نیما در عناصر زبان، تخیل، احساس، معنی، فرم و ساختار شعر تغییراتی پدید آورد و شعر فارسی را از این جنبه ها متحول کرد.

دوره های چهار گانه شعر فارسی پیش از انقلاب :

دوره اول: (دوران سلطنت رضا خان از سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ هـ.ش)

دوره دوم: (از آغاز حکومت محمد رضا شاه تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۲۲)

مهمترین رخداد های دوره دوم: چاپ اشعار نیما در مجلات روزگار نو و سخن، وتشکیل نخستین کنگره نویسندگان و شاعران ایران در تیر ماه ۱۳۲۵

دوره سوم: (از کودتای ۲۸ مرداد تا قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲) - این دوره با شروع دوره استبداد و محدود شدن فضای سیاسی - اجتماعی در ایران همراه است. در این دوره، شعر نو تغزلی همچنان به راه خود ادامه می داد.

دوره چهارم: (از سال ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷)، در این دوره: فضای اجتماعی متشنج می شود. مبارزه مفهومی جدید می گیرد. مسیر عمده شعر، اجتماعی-حماسی است. کمال جریان های ادبی دوره های پیش است.

مهمترین شاعران این چهار دوره: فریدون توللی، شهریار، نادر پور، هوشنگ ابتهاج، فریدون مشیری، فروغ فرخزاد، منوچهر آتشی، شفیعی کدکنی، حمید مصدق و...

۵- معرفی چند شاعر معروف دوره های چهار گاه پیش از انقلاب اسلامی

رخشنده اعتصامی:

مشهور به پروین اعتصامی، فرزند یوسف اعتصام الملک.

سبک: تقلید از سبک خراسانی و شیوه انوری و سنایی.

مهارت و شهرت شاعری در: فن مناظره (گفتگو)، ویژگی عمده شاعرانه: توجه به پند و اندرز و مضامین اخلاقی

محمد حسین بهجت تبریزی:

لقب: شهریار، قالب شعری: غزل، زبان ها: فارسی و ترکی، شاهکار شاعری: منظومه حیدر بابایه سلام، سبک شاعری: عراقی (تقلید از حافظ)

علی اسفندیاری:

تخلص شاعرانه: نیما یوشیج، لقب: پدر شعر نو، ویژگی های شعری: قالب، زبان و مضمون نو، کاربرد واژگان روزمره و عامیانه در شعر، کاربرد ترکیب های تازه در شعر.

اقدامات مهم نیما: سرودن منظومه افسانه در سال ۱۳۰۱ به عنوان بیانیه شعر نو، ویژگی های منظومه افسانه: تغییر در جایگاه قافیه، نگاه نو، نگرش عاطفی به واقعیات ملموس، سیر آزاد تخیل، نزدیکی به ادبیات نمایشی، سرودن ققنوس در سال ۱۳۱۶ و تثبیت جریان نوگرایی در شعر، تکمیل کننده جریان تحول در شعر معاصر.

مهم ترین نمونه های شعری:

آی آدمها، می تراود مهتاب، تورا من چشم در راهم، منظومه افسانه، قصه رنگ پریده (در قالب مثنوی)، ققنوس، بز ملا حسن مسئله گو، خروس و روباه

مهدی اخوان ثالث:

تخلص شاعرانه: امید

ویژگی های شعری: کاربرد شیوه روایی داستانی در شعر، حماسی بودن زبان، باستان گرایی، به کارگیری ویژگی های سبک خراسانی، توجه به مضامین اجتماعی در شعر.

مهم ترین آثار: آخر شاهنامه، زمستان، از این اوستا

۵- نثر ادبیات معاصر

قالب های رایج : ادبیات نمایشی، سفرنامه، مقاله، رمان، داستان کوتاه، آثار ترجمه شده

نخستین های عصر ادبی معاصر:

نخستین رمان تاریخی: شمس و طغرا، اثر محمد باقر میرزا خسروی

اولین رمان اجتماعی: تهران مخوف، اثر مشفق کاظمی

اولین مجموعه داستانی: یکی بود یکی نبود، محمد علی جمال زاده

نثر نویسان نسل اول :

محمد علی جمال زاده :

مشهور به آغازگر داستان نویسی نوین فارسی، ویژگی بارز آثار: عامیانه نویسی و کاربرد افراطی اصطلاحات و کنایات عامه در نثر، در خانواده ای روحانی به دنیا آمد، آغازگر داستان نویسی نوین با انتشار کتاب "یکی بود یکی نبود". اهل تهران و تحصیل کرده در اصفهان، بیشتر عمر خود را در کشورهای غیر ایرانی از جمله لبنان، فرانسه، آلمان و سوئیس گذراند. در نثر بیش از آنکه به محتوا توجه داشته باشد، به سبک و کاربرد ترکیبات و واژه‌گان عامیانه توجه می کند. در نویسندگی دنباله روی افرادی مثل زین العابدین مراغه ای و علی اکبر دهخداست. آثار: یکی بود یکی نبود، تلخ و شیرین، راه آب نامه

گسترش داستان نویسی با افرادی مانند :

صادق هدایت (صاحب بوف کور)، صادق چوبک (صاحب تنگسیر)، بزرگ علوی (صاحب رمان چشم هایش)

نویسندگان سبک تلفیقی:

جلال آل احمد :

در خانواده مذهبی به دنیا آمد. در دوره ای از زندگی خود به احزاب سیاسی پیش از انقلاب پیوست. اولین داستانش با عنوان "زیارت" در مجله سخن چاپ شد. مشهور به: سفرنامه نامه نویسی، تک نگاری، مقاله نویسی و نوشتن نثرهای شکسته و تلگرافی. آثار: زیارت، دید و بازدید، سه تار، غرب زدگی، مدیر مدرسه، ن والقلم، خسی در میقات، ارزیابی شتاب زده و بسیاری از آثار ترجمه.

سیمین دانشور :

دانش آموخته دکترای زبان و ادبیات فارسی، همکاری با نشریه های نقش نگار، کتاب ماه کیهان و آرش، مترجم داستان ها و نمایش نامه های مشهور نویسندگان خارجی، آثار: رمان اجتماعی معروف سو و شون و مجموعه داستان آتش خاموش (نخستین تجربه داستان نویسی) و شهری چون بهشت

۶- دوره انقلاب اسلامی

بعد از قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، تکاپوی گروه های مختلف اجتماعی و سیاسی برای رسیدن به آزادی و استقلال بیشتر شد و این تلاش ها در سال ۱۳۵۷ به نتیجه رسید.

ادبیات نیز همراه با جنبه ها و ابعاد دیگر دچار تحول شد.

ادبیات این دوران را ادبیات انقلابی اسلامی می گویند.

۷- شعر در دوره انقلاب اسلامی

هر شاعری بن مایه های فکری خود را از جامعه می گیرد. زیرا آثارش بازتابی از روحیات، افکار و رخدادهای محیط اجتماعی است. این ویژگی در صورتی که شاعر و نویسنده از مردم و با مردم باشد، پررنگ تر و قابل توجه تر است.

شاعران نویسندگان عصر انقلاب، باورهای انقلاب و مکتبی داشتند.

موضوعات عمده ادبیات انقلاب، اندیشه ها و مضامینی عرفانی و مذهبی از جمله شهادت، ایثار، آزادگی و عشق بود. در برخی از آثار این دوره مظاهر فرهنگ غربی نیز دیده می شود.

طنز و انتقاد اجتماعی در دوره ادبیات اسلامی رشد کرد.

درون مایه های عمده ادبیات انقلاب:

- ۱- محکوم کردن استبداد و بیداد در اشعار افرادی مثل حمید سبزواری
- ۲- ستایش آزادی و آزادی خواهان در اشعار افرادی از جمله علی موسوی گرمارودی و علی معلم
- ۳- ترسیم افق های روشن و امید بخش پیروزی بر خلاف ادبیات مایوس پیش از انقلاب در اشعار افرادی چون قیصر امین پور، سلمان هراتی و حسن حسینی
- ۴- تکریم شهید و فرهنگ شهادت با تکیه بر اسطوره های تاریخی و ملی در اشعار افرادی مثل حسن حسینی و قیصر امین پور
- ۵- طرح اسوه های تاریخی به ویژه تاریخ اسلام مانند پیامبر، علی (ع)، امام حسین و چهره های مبارز همچون امام خمینی در اشعار افرادی چون علی موسوی گرمارودی، سبزواری، حسن حسینی، سلمان هراتی و نصرالله مردانی

۷- شاخه های مختلف ادبیات انقلاب

شاخه نخست: گروهی که با ارزش های تازه انقلابی هماهنگ شده و شاخه نیرومند ادب انقلاب را ادامه دادند. افراد این گروه، به عنوان جریانی کمال یافته و پیشکسوت شناخته می شوند. برخی از شاعران این دسته عبارتند از:

حمید سبزواری، قیصر امین پور، سید علی موسوی گرمارودی، حسن حسینی.

شاخه دوم: گروهی که در ادامه جریان های پیش از انقلاب حرکت کردند. این گروه عمدتاً پس از انقلاب به خارج از ایران مهاجرت کردند یا داخل ایران به خلق آثار ادبی پرداختند. از جمله شاعران این شاخه می توان به: **هوشنگ ابتهاج، منزوی، افغانی و دولت آبادی** اشاره کرد.

شاخه سوم: این شاخه را می توان شاخه جوان ادبیات پس از انقلاب نامید. آن ها منادی اندیشه های انقلابی بودند و بن مایه ها و تصاویر عمده شاعرانه خود را از فضای انقلابی و حال و هوای انقلاب در یافت کردند. از جمله شاعران این شاخه، سلمان هراتی، نصرالله مردانی و علیرضا قزوه هستند.

جریان انقلابی ادبیات معاصر در سیر تاریخی خود به دوران دفاع مقدس و دوران جنگ بر می خورد.

این دوره همرا با تحریک عواطف دینی و ملی و راهیابی موضوعاتی از جمله دفاع از میهن، شهادت، پایداری، شجاعت و میهن دوستی همراه است.

از بارزترین ویژگی فنی و ادبی این شعر پس از انقلاب کاهش تمایل جامعه ادبی ایران به سوزن شعر نیمایی است. گرچه پس از مدتی این جریان مجددا راه خود را در ادبیات ایران باز می کند.

قالب های سنتی مورد توجه در شعر انقلاب، غزل، دوبیتی، مثنوی، رباعی، چهار پاره، ترکیب بند و بحر طویل است.

غزل- مثنوی از ابداعات شعر انقلاب در شعر فارسی است.

۸- شعر در دوره انقلاب اسلامی

در حوزه نثر، ادبیات داستانی بر خلاف شعر، تا حدودی به طور طبیعی راه خود را ادامه داد و همراه با تغییرات محتوایی، در فنون و سبک های داستان نویسی هم تغییراتی پیش آمد.

در داستان نویسی دهه ۶۰ جایگاه نسل جوان کمتر است. در حالی که در حوزه شعر این گروه نقش موثری دارند.

دلیل تسلط و برتری نویسندگان پیشکسوت، حفظ ارتباطات جهانی و دانستن زبان های خارجی است.

از نویسندگان پیشکسوت این دوره :

احمد محمود (صاحب آثار « مدار صفر درجه » و « زمین سوخته »)

محمود دولت آبادی (صاحب اثر « روزگار سپری شده مردم سالخورده »)

اسماعیل فصیح (صاحب اثر « زمستان ۶۲ »)

هوشنگ گلشیری (صاحب اثر « آیین های دار »)

نویسندگان این دوره را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف) مذهبی ها (که به ثبت رویدادهای جنگ و حماسه های آن و عوامل معنوی می پرداختند)

ب) دگر اندیشان (که در رویارویی با تحركات فکری داخلی یا خارجی به موضوع تضاد ها و تناقض های انسان پرداختند.)

نسل جوان پس از انقلاب کار خود را در نثر با نوشتن داستان کوتاه شروع کرد.

کانون نویسندگان ایران پس از پیروزی انقلاب کار خود را دوباره آغاز کرد اما دستخوش کشمکش های عقیدتی-سیاسی شد و در نهایت حزب توده از این انشعاب جدا شد.

سال های پس از جنگ دوران اوج رمان نویسی در ایران است. این جریان در سراسر دهه هفتاد نیز تداوم یافت.

از نویسندگان معروف انقلابی افراد زیر را می توان نام برد: علی مؤذنی، سید مهدی شجاعی، احمد دهقان، محمد رضا سرشار، رضا امیر خانی، حبیب احمد زاده، مصطفی مستور

در دهه هفتاد و پس از آن، گرایش به خاطره نویسی نیز گسترش یافت.

نثر ادبی و نمایش نامه از قالب های رایج نثر در این دوره است.

معرفی نویسندگان و شاعران انقلاب:

قیصر امین پور- شاعر ، نثر او ساده، عمیق و عاطفی است.

آثار شعری: در کوچه آفتاب، تنفس، آینه های ناگهان، منظومه ظهر روز دهم، دستور زبان عشق، گل ها همه آفتاب گردانند.

آثار نثر: طوفان در پراتنز، بی بال پریدن، سنت و نوآوری در شعر معاصر، شعر و کودکی

سید علی موسوی گرمارودی :

از پیشتازان شعر مذهبی قبل از انقلاب ، وفادار به اهداف و آرمان های انقلابی و تبحر در سرودن شعر سپید ، قالب های برتر شعری: قصیده و غزل ، آثار شعری: صدای سبز، خواب ارغوانی، برآشفتن گیسوی تاک، گوشواره عرش

سلیمان هراتی :

از شاعران نو اندیش انقلاب اسلامی ، در یک حادثه رانندگی جان خود را از دست داد. آثار: از این ستاره تا آن ستاره، از آسمان سبز، دری به خانه خورشید

محمد رضا سرشار :

نام هنری: رضا رهگذر از نویسندگان مطرح حوزه کودک و نوجوان ، مهم ترین فعالیت های هنری: قصه نویسی، قصه گوئی، تدریس در حوزه داستان نویسی، فعالیت در نشریات تخصصی و مباحث پژوهشی ادبیات کودک و نوجوان، فعالیت در شریه های رشد دانش آموز، قلمرو، سوره و پویش

آثار داستانی: اگه بابا بمیره، مهاجر کوچک

علی مؤذنی :

صاحب اثر در همه حوزه های ادبیات داستانی از جمله داستان کوتاه، داستان بلند، رمان، ادبیات نمایشی و فیلم نامه ، آثار: ظهور، سفر ششم، ملاقات در شب آفتابی، دلاویز تر از سبز

سید مهدی شجاعی :

تحصیل در حوزه ادبیات نمایشی (دراماتیک) ، فعال در حوزه های مختلف نثر و ادبیات کودک و نوجوان ، فعالیت در نشریه های گوناگون از جمله جمهوری اسلامی، رشد جوان و صحیفه ، آثار: بدوک (فیلم نامه)، ضیافت، جای پای خون، کشتی پهلو گرفته (داستان)

جواب خود ارزیابی :

۱- محکوم کردن استبداد و بیداد، ستایش آزادی و آزادی خواهان، ترسیم افق های روشن پیروزی، تکریم شهید و فرهنگ شهادت، طرح اسوه های تاریخی به ویژه تاریخ اسلام و مبارزان انقلابی مثل امام خمینی (ره).

۲- دوره اول. سلطنت رضا خان تا درخشش نیما دوره دوم. حکومت محمد رضا تا کودتا ی ۲۸ مرداد

دوره سوم. ۲۸ مرداد تا قیام ۱۵ خرداد دوره چهارم. از قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ تا پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷

۳- داستان کوتاه، خاطره نگاری، زندگی نامه نویسی، نثر ادبی و ادبیات نمایشی

۴- حیدر بابایه سلام: اصالت فرهنگی و زیبایی روستای زادگاه شهریار

جای پای خون: داستان و ادبیات مذهبی

سو و شون: رمان اجتماعی، ستایش صلح و آزادی

۵- موضوع داستان دفاع مقدس است و به توصیف و ستایش پاک بازی و از خود گذشتگی در دوران دفاع مقدس می پردازد. از گفتگوهای داستان این نکته دریافت می شود که حتی پدران و مادران ما نیز به خاطر وطن حاضر بودند فرزندان خود را راهی جبهه های جنگ کنند.

۶- قلمرو فکری: توجه به اسوه های تاریخ اسلام، ظلم ستیزی ، عشق به ائمه

قلمرو ادبی: شعر یاس یک مثنوی آیینی - مذهبی در توصیف مظلومیت و مصائب حضرت زهرا است. شاعر از براءت استهلال استفاده کرده است. از آرایه هایی چون تشبیه فشرده اسنادی، استعاره، تلمیح، نماد پردازی استفاده شده است.

تشبیهات: یاس ها یا آور پروانه اند / پیغمبران خانه اند / مثل عطر پاک نیت است / دانه های اشکش از الماس بود /

تلمیح: حوض کوثر (یاد آور سوره کوثر و نازل شده در شأن حضرت زهرا (س)) / تن زهرا، گل یاس کبود (اشاره به ضربت خوردن حضرت زهرا) / اشک حیدر به چاه (گریه های علی در فراق زهرا (س))

حس آمیزی: بوی مهربانی. جناس در چاه و ماه. مراعات نظیر در ابر و یاس و چمن و نسترن

۷- در این شعر سرگردانی طبقه روشنفکران ایرانی در دوره پیش از انقلاب دیده می شود. دغدغه اجتماعی اخوان این است که آیا همه در ناامیدی هستند یا می توان راهی برای شرایط نامساعد پیدا کرد؟ اخوان می گوید سه راهی برای انتخاب وجود دارد. راه شادی، شهرت طلبی و قدرت و ترک دنیا و ناامیدی. این شعر شعری رماتیسیم اجتماعی است زیرا احساسات و دغدغه های اجتماعی شاعر را بیان می کند.

۸- قالب شعر، نیمایی است. وزن و آهنگ دارد و مصراع ها کوتاه و بلند هستند. وزن شعر ناهمسان است. (مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن) است. واژگان قافیه جهان، خیزران و پرندگان است در مصراع های فرد و در مصراع های زوج، فرد و سرد قافیه ساخته اند. نیما در شعر

قنوس با واژگانی مثل مرغ خوش خوان، شاخ خیزران، پرندگان و ناله های گمشده مراعات نظیر درست کرده است و بدین گونه یک تصویر نمادین خلق کرده است.

۹- شعر بیداری را می توان بیانیه ایران نو نامید. دگرگون شدن فضای اجتماعی و نوشدن خواسته های مردم، بن مایه ها و موضوعات جدیدی را به ادبیات وارد کرد که همگی خواسته های ایرانیان بودند. موضوعاتی از جمله وطن، آزادی، تعلیم و تربیت نوین، قانون و رسیدگی به امور جاری مردم از بارزترین مطالبات مردم بود. این خواسته ها با امضای فرمان مشروطیت شکل قانونی به خود گرفت. اما به مرور زمان و با بحران های سیاسی از جمله انقراض قاجار، روی کار آمدن رضا خان، مسدود شدن فضای سیاسی و کودتاهای ۱۳۲۰ و ۱۳۳۲ که همگی عدم ثبات سیاسی را در پی داشتند. بدنه اجتماعی ایران به ناامیدی رسید و در عمل از دستیابی به آن ها درماند. از این رو در شعر معاصر بیشتر مفاهیم و درون مایه ها با وجود اجتماعی بودن، به دلیل استبداد و محدودیت فضای اجتماعی و سیاسی، رنگی نمادین به خود می گیرد و شعرا از مواجهه مستقیم با نیازهای اجتماعی و خواسته های مردم خودداری می کنند. به همین دلیل، شعر معاصر پیش از انقلاب، با وجود اجتماعی بودن، رنگی تغزلی دارد و تنوع موضوعات از ویژگی های بارز آن است.